

PROBLEMI U PONAŠANJU DJECE RANE ŠKOLSKE DOBI

FENOMENOLOŠKI ASPEKTI

PROF.DR.SC. DEJANA BOUILLET |
DOC.DR.SC. TEA PAVIN IVANEC

IMPRESUM

Naslov: Problemi u ponašanju djece rane školske dobi

Izdavač: Forum za slobodu odgoja

Za izdavača: Eli Pijaca Plavšić

Autorice: prof.dr.sc. D.Buillet, doc.dr.sc. T.Plvanec

Grafičko oblikovanje: ACT Printlab d.o.o.

Ova publikacija izrađena je uz pomoć Europske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autorica i Foruma za slobodu odgoja i ni na koji se način ne može smatrati da odražava gledišta Europske unije.

Ova publikacija sufinancirana je od strane Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autorica i Foruma za slobodu odgoja i ni na koji se način ne može smatrati da odražava gledišta Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske.

SADRŽAJ

Uvod	4
Metodološka objašnjenja	5
Uzorak istraživanja	5
Tablica 1: Osnovni podaci o učenicima	5
Mjerni instrumenti	7
Rezultati istraživanja	9
Faktorska struktura Upitnika za učitelje	9
Tablica 2: Postotak zajedničke varijance i koeficijent unutarnje konzistencije faktora (α) Upitnika za učitelje (metoda glavnih komponenti, varimax rotacija)	9
Tablica 3: Matrica faktorske strukture Upitnika za učitelje (metoda glavnih komponenti, varimax rotacija)	10
Tablica 4: Vrijednost (r) i statistička značajnost (p) pearsonovih koeficijenata korelacije među faktorima Upitnika za učitelje (** - p ≥ ,01)	11
Faktorska struktura Upitnika za učenike	12
Tablica 5: Postotak zajedničke varijance i koeficijent unutarnje konzistencije faktora (α) Upitnika za učenike (metoda glavnih komponenti, varimax rotacija)	12
Tablica 6: Matrica faktorske strukture Upitnika za učenike (metoda glavnih komponenti, varimax rotacija)	13
Tablica 7: Vrijednost (r) i statistička značajnost (p) pearsonovih koeficijenata korelacije među faktorima Upitnika za učenike (** - p ≥ ,01)	14
Problemi u ponašanju učenika – deskriptivni pokazatelji	16
Tablica 8: Udio učenika primjerenog ponašanja među djecom rane školske dobi (%)	16
Tablica 9: Udio učenika s problemima u ponašanju među djecom rane školske dobi (%)	19
Tablica 10: Pearsonovi koeficijenti statistički značajnih korelacija među faktorima procjena i samoprocjena ponašanja učenika (p ≤ ,005)	21
Razine problema u ponašanju učenika	22
Tablica 11: Beta koeficijenti, vrijednost i statistička značajnost t-testa regresijske funkcije	25
Zaključak	26
Literatura	27

UVOD

Podaci prikazani u ovoj publikaciji prikupljeni su u sklopu projekta „Rane odgojno-obrazovne intervencije temeljene na pokazateljima uspješnosti“ kojeg uz financijsku potporu Europske unije provodi Forum za slobodu odgoja u partnerstvu sa šest osnovnih škola. To su:

1. Osnovna škola „Duro Ester“ - Koprivnica
2. Osnovna škola „Gvozd“ – Vrginmost
3. Osnovna škola Josipa Kozarca – Vinkovci
4. Osnovna škola Josipa Matoša - Vukovar
5. Osnovna škola Ljudevita Gaja – Osijek
6. Osnovna škola „Matija Gubec“ - Cernik

Projekt se provodi u svrhu promoviranja jednakih mogućnosti za uspješno školovanje učenika s problemima u ponašanju putem razvoja modela ranih odgojno-obrazovnih intervencija koje je moguće i potrebno provoditi u školskom okruženju.

Rana odgojno-obrazovna intervencija je u ovom projektu definirana kao pristup koji svakom učeniku omogućuje prilike za trajna poboljšanja vlastitih obrazovnih i socijalizacijskih postignuća, radi sprječavanja razvoja ozbiljnijih problema u ponašanju učenika, putem osiguravanja dodatne skrbi, nadzora i vođenja u pedagoškom, socijalnom i korekcijskom području (Žižak, 2010).

Učenci s problemima u ponašanju, sukladno Standardima za terminologiju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih (Koller-Trbović i dr., 2011), podrazumijevaju učenike koji manifestiraju različite oblike ponašanja na kontinuumu od jednostavnijih, manje težine i opasnosti/štetnosti za sebe i druge, do onih definiranih i/ili sankcioniranih propisima i često težih po posljedicama i potrebama za intervencijom, odnosno učenike koji manifestiraju ponašanja koja treba usmjeravati i mijenjati pojačanim odgojnim naporima, na kontinuumu od rizičnih ponašanja, teškoća u ponašanju do poremećaja u ponašanju.

Praksa temeljena na pokazateljima uspješnosti u projektu je shvaćena integralno, kroz ujedinjavanje stručnog iskustva odgojno-obrazovnih djelatnika, znanstvenih podataka te korisničkih procjena kvalitete i usklađenosti intervencija s njihovim potrebama, interesima i sustavom vrijednosti, uz afirmaciju četiri osnovnih načela: (1) temeljenost na procjenama čimbenika rizika i potreba učenika; (2) visoka strukturiranost u odnosu na odabir učenika i sadržaj intervencije; (3) usmjerenost poticanju pozitivnih promjena u ponašanju učenika i (4) pojačavanje intrinzične motivacije učenika na promjenu ponašanja Phillips i dr., 2013; Kratochwill i dr., 2012).

Budući da svaka praksa temeljena na pokazateljima uspješnosti počiva na analizi potreba korisnika, prvi korak u realizaciji projekta odnosio se na istraživanje fenomenologije problema u ponašanju djece rane školske dobi, odnosno učenika u dobi od 7 do 11 godina. Istraživanje je provedeno s namjerom stjecanja uvida u rasprostranjenost i pojavne oblike problema u ponašanju ovih učenika te identificiranja učenika čija ponašanja iziskuju ranu odgojno-obrazovnu intervenciju.

U nastavku su, uz metodološka objašnjenja, prikazani rezultati provedenog istraživanja, u dijelu koji se odnosi na ponašanja učenika.

METODOLOŠKA OBJAŠNENJA

UZORAK ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno na uzorku 921 učenika koji su školske godine 2013/2014. pohađali drugi, treći, četvrti i peti razred osnovne škole. Radi se o prigodnom uzorku, budući da su ispitanici učenici škola koje su partneri projekta. Ovakav je uzorak posljedica dviju okolnosti. Prva proizlazi iz činjenice da je istraživanje sastavni dio projekta koji je usmjeren ranoj intervenciji za koju je važno da počne u što je moguće ranijoj dobi i fazi razvoja problema u ponašanju. Druga se okolnost odnosi na metodu istraživanja, odnosno procjenu i samoprocjenu ponašanja učenika. Navedeno podrazumijeva sposobnost učenika da razumiju i ispune mjerni instrument (upitnik), kao i razumnu razinu poznavanja učenika od strane učitelja. Kako su podaci prikupljeni početkom školske godine (rujan i listopad 2013. god.), učenici prvih razreda nisu bili u mogućnosti ispunjavati upitnik, a njihovi ih učitelji nisu imali priliku dovoljno upoznati, pa su isključeni iz uzorka istraživanja. S druge strane, u istraživanje su uključeni učenici petih razreda koji se nalaze na početku nove faze njihovog školovanja (tzv. predmetna nastava) koja, ako su ranijih godina manifestirali probleme u ponašanju, može biti važan rizičan čimbenik daljnjeg razvoja i tijekom školovanja.

Sve učenike procjenjivali su razrednici, a podaci se odnose na odgojno-obrazovno razdoblje koje je prethodilo početku školske godine 2013/2014 pa je moguće zaključiti da su istraživanjem obuhvaćeni učenici primarnog obrazovanja. U uzorak su uključeni samo oni učenici za koje su roditelji/staratelji dali pisani pristanak o sudjelovanju njihove djece u istraživanju. Struktura uzorka istraživanja prema spolu, dobi, razredu i školi koju pohađaju prikazana je u tablici 1.

Tablica 1: Osnovni podaci o učenicima

	Učenicice		Učenicima		Ukupno	
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
<i>Osnovna škola</i>						
Matija Gubec	59	52,2	54	47,8	113	12,3
Gvozd	29	54,7	24	45,3	53	5,8
Đuro Ester	135	50,4	133	49,6	268	29,1
Ljudevita Gaja	89	41,8	124	58,2	213	23,1
Josipa Kozarca	114	44,4	143	55,6	257	27,9
Josipa Matoša	8	47,1	9	52,9	17	1,6
<i>Razred</i>	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
Drugi	108	44,6	134	55,4	242	26,3
Treći	115	48,1	124	51,9	239	26,0
Četvrti	108	50,5	106	49,5	214	23,2
Peti	103	45,6	123	54,4	226	24,5
<i>Dob</i>	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
7 god.	40	49,4	41	50,6	81	8,8
8 god.	108	44,6	134	55,4	242	26,3
9 god.	93	47,4	103	52,6	196	21,3
10 god.	113	51,4	107	48,6	220	23,9
11 god.	79	44,1	100	55,9	179	19,4
12 god.	1	33,3	2	66,7	3	0,3
UKUPNO	434	47,1	487	52,9	921	100

Od 921 učenika, 47,1% je ženskog, a 52,9% muškog spola. U odnosu na školu koju pohađaju, učenici su u uzorku zastupljeni sukladno veličini škole, dok je njihova raspodjela s obzirom na razred ravnomjerna. Nešto više od trećine uzorka čine učenici u dobi od 7 i 8 godina, dok devetogodišnjaci i desetogodišnjaci čine nešto više od petine uzorka. U uzorku je zanemariv broj dvanaestogodišnjaka pa će se oni u analizama priključiti jedanaestogodišnjacima kojih je u uzorku nešto manje od 20%. Očekivano, obilježja učenika prikazana u tablici 1 međusobno nisu statistički značajno povezana.

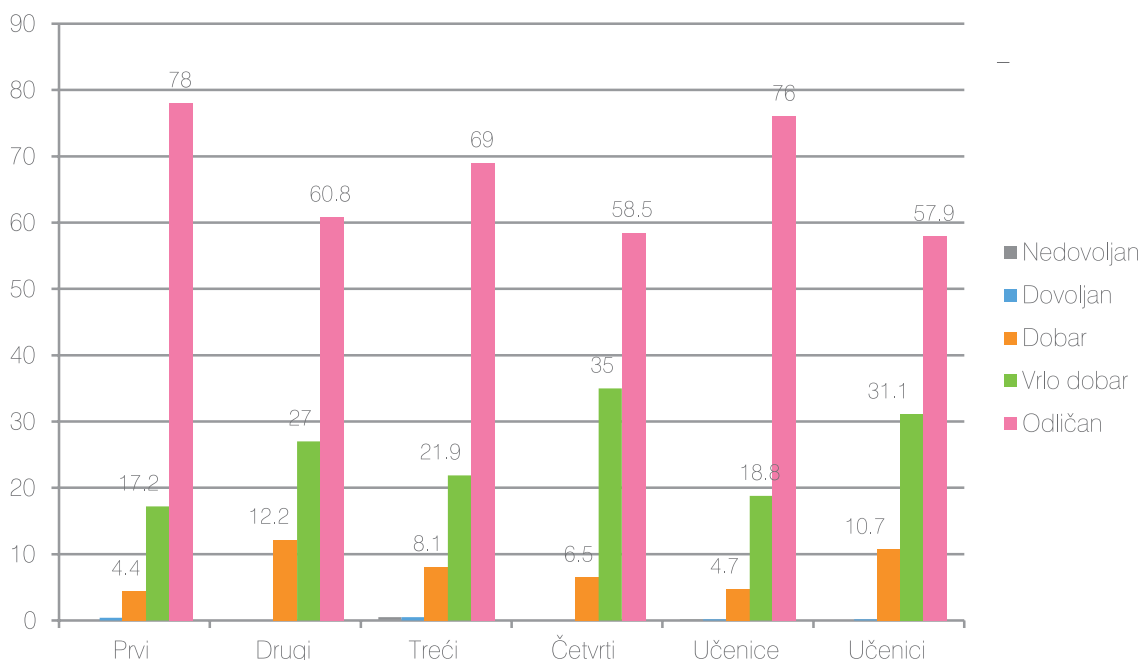
U uzorku je najmanje učenika iz Osnovne škole Josipa Matoša. Radi se o samostalnoj osnovnoj školi za učenike s teškoćama u razvoju. S obzirom na tu specifičnost, ovi su učenici u istraživanje uključeni samo putem procjena učitelja, budući da je procijenjeno da učenici nisu u mogućnosti samostalno ispunjavati mjerni instrument.

S obzirom na opći uspjeh, u uzorku je 66,6% odličnih, 25,3% vrlo dobrih i 7,9% dobrih učenika. Tek je jedan učenik ponavljao razred, a dva su ga završila dovoljnim uspjehom. Opći uspjeh učenika statistički je značajno povezan s:

- razredom kojeg su učenici pohađali prethodne školske godine ($X^2 = 38,34$; $p = ,000$)
- spolom učenika ($X^2 = 35,56$; $p = ,000$) i
- školom koju učenik pohađa ($X^2 = 72,75$; $p = ,000$).

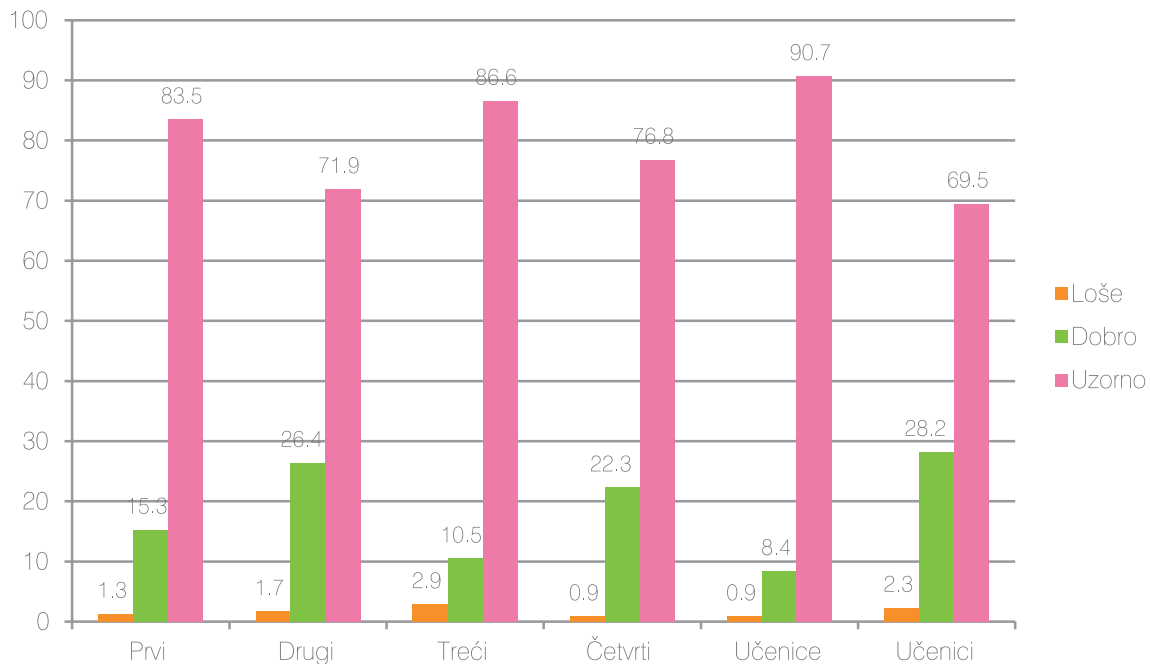
Pri tome odlične učenike statistički značajno češće nalazimo među učenicama prvih i trećih razreda, a vrlo dobre i dobre među učenicama drugih i četvrtih razreda (grafikon 1). Razlike u općem uspjehu učenika s obzirom na školu koju pohađaju posljedica su okolnosti da dobre učenike iznadprosječno više nalazimo u Osnovnoj školi „Matija Gubec“, „Gvozd“, „Duro Ester“ i Josipa Matoša, a vrlo dobre i odlične u školama Ljudevita Gaja i Josipa Kozarca.

Grafikon 1: Distribucija učenika s obzirom na opći uspjeh prema spolu i razredu kojeg su pohađali prethodne školske godine (%)

Ponašanje 15 (1,7%) učenika u uzorku je prethodne školske godine ocjenjeno lošim, 173 (18,8%) dobrim, dok je ponašanje velike većine učenika ocjenjeno uzornim (733 ili 79,6%). Te su ocjene statistički značajno ovisne o spolu ($X^2 = 61,96$; $p = ,000$), razredu ($X^2 = 24,30$; $p = ,000$) i školi koje učenici pohađaju ($X^2 = 139,96$; $p = ,000$). Lošim i dobrim je statistički značajno češće procijenjeno ponašanje učenika drugih i četvrtih razreda, dok uzorno ponašanje prevladava među učenicama prvih i drugih razreda (grafikon 2). U pogledu razlika procjena ponašanja učenika s obzirom na školu koju pohađaju, loše ponašanje je češće prisutno u školama Josipa Matoša i „Duro Ester“, dobro u školama „Matija Gubec“ i Ljudevita Gaja, a uzorno u školama Josipa Kozarca i Gvozd.

Grafikon 2: Distribucija učenika prema ocjeni ponašanja s obzirom na spol i razred kojeg su pohađali prethodne školske godine (%)

Recimo ovdje da je u uzorku 80 (8,7%) učenika s teškoćama u razvoju, da 137 (14,9%) učenika živi samo s jednim roditeljem ili s drugim osobama (staratelj, udomitelj, dječji dom), da prema procjenama učitelja 66 (7,1%) učenika živi u obiteljima u kojima prevladavaju neskladni odnosi, dok suradnju s roditeljima neuspješnom procjenjuju u odnosu sa svega 35 (3,8%) roditelja. Učitelji također procjenjuju da je od vršnjaka odbačeno 16 (1,7%) učenika, zanemareno 38 (4,1%), a kontraverzno 318 (34,5%) učenika. Prema ovim podacima, vrlo je vjerojatno da u uzorku postoje učenici s problemima u ponašanju.

Na kraju je važno uočiti da je uzorak učenika po svojim osnovnim obilježjima relevantan za daljnje analize te da omogućuje stjecanje uvida u fenomenološke aspekte problema u ponašanju djece rane školske dobi u različitim socio-demografskim okruženjima, odnosno u:

- pet različitih županija (Koprivničko-križevačka, Vukovarsko-srijemska, Osječko-baranjska, Brodsko-posavska, Sisačko-moslavačka);
- četiri urbane (Vukovar, Vinkovci, Koprivnica, Osijek) i dvije pretežno ruralne (Cernik i Vrginmost) sredine te
- 3 velike (s više od 500 učenika), 2 manje (s manje od 150 učenika) i jedne srednje (350 učenika) velike škole.

MJERNI INSTRUMENTI

Istraživanje je temeljeno na podacima prikupljenima pomoću dva mjerna instrumenta. To su Upitnik za učitelje i Upitnik za učenike. Oba upitnika konstruirana su za potrebe ovog istraživanja i primijenjena su prvi puta u obliku ordinalnih skala procjena/samoprocjena koje se uobičajeno koriste u evaluaciji pojedinih osoba, njihovih reakcija i postignuća, odnosno prilikom procjena/samoprocjena osobina ili ponašanja ispitanika (Mejovšek, 2003). Upitnicima su se nastojala obuhvatiti sva ponašanja koja su relevantna za socijalno funkcioniranje učenika u školskom okruženju, a koja je moguće procijeniti opažanjem. Radi se o odnosu učenika prema samome sebi, odraslim osobama, vršnjacima, imovini, obvezama, školskim pravilima i sl., uključujući primjerena (prihvatljiva, socijalizirana) i neprihvatljiva (nesocijalizirana) ponašanja. Prilikom konstrukcije upitnika slijeđen je model kojeg su razvili Walker i Severson (1992), u dijelu koji se odnosi na prilagođeno i neprilagođeno ponašanje u sklopu upitnika Sustavan probir problema u ponašanju, uz znatne prilagodbe hrvatskom socijalnom i zakonodavnom kontekstu te dobi ispitanika.

Upitnici su postavljeni ekstenzivno, kako bi se prikupilo što je moguće više relevantnih podataka i kako bi se omogućilo kreiranje upitnika zadovoljavajućih mjernih karakteristika sa znatno manjim brojem čestica. Iz tih razloga, radi se o preliminarnim verzijama skala procjena/samoprocjena.

Preliminarna verzija Upitnika za učitelje sastoji se od dva dijela. Prvi dio sastoji se od 19 čestica koje se odnose na opće podatke o učenicima (identifikacija učenika, škola, razred, spol, opći uspjeh, ocjena ponašanja, izricane pozitivne i negativne pedagoške mjere, razlog njihova izricanja, teškoće u razvoju, status u vršnjačkoj skupini, obiteljske prilike, kontakti roditelja sa školom i dr.). Drugi dio upitnika sastoji se od 54 čestica koje na četverostupanjskoj skali (nikada – rijetko – često – gotovo uvijek) opisuju učestalost manifestiranja pojedinih oblika ponašanja od strane učenika.

Preliminarna verzija Upitnika za učenike pripremljena je u dvije varijante (za učenike i učenice). Upitnik u prvom dijelu sadržava pitanje o identifikaciji i dobi učenika te 44 čestica koje opisuju učestalost manifestiranja pojedinih oblika ponašanja i odnosa s vršnjacima, također na četverostupanjskoj skali (nikada – rijetko – često – gotovo uvijek). U drugom dijelu upitnika nalazi se Upitnik roditeljskog ponašanja (Keresteš i dr., 2012) koji je korišten uz odobrenje autora upitnika, otvoreno pitanje o aktivnostima koje učenik prakticira sa svojim roditeljima te pitanja o broju braće i sestara.

28 čestica o ponašanju iz Upitnika za učitelje usporedivo je s česticama iz Upitnika za učenike, dok su ostale čestice specifične s obzirom na izvor informacija (procjena učitelja ili samoprocjena učenika). Takav odabir čestica posljedica je potrebe osiguravanja usporedivosti procjena, s jedne, te stjecanje uvida u različite aspekte ponašanja učenika, s druge strane. U ovoj se publikaciji koriste dijelovi upitnika koji se odnose na procjene i samoprocjene ponašanja učenika i dio općih podataka o učenicima.

S obzirom na okolnost da su upitnici primijenjeni prvi puta, prikaz rezultata počinje od faktorske analize upitnika kojima je cilj konstrukcija mjernih instrumenata koji će biti primjenjivi u budućim probirima učenika s problemima u ponašanju i čija struktura, sadržaj i mjerna svojstva omogućuju korištenje faktora za daljnje analize, poglavito u smislu grupiranja učenika temeljem rizičnosti njihova ponašanja.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

FAKTORSKA STRUKTURA UPITNIKA ZA UČITELJE

Preliminarna verzija Upitnika za učitelje metodom redukcije čestica nakon provedenog istraživanja od početnih 54 čestica koje opisuju ponašanje učenika svedena je na 32 čestice. Prilikom postupka redukcije čestica korišteno je nekoliko postupaka, odnosno koraka. U prvom su koraku izbačene čestice čija je distribucija značajno odstupala od normalne, odnosno čestice koje nisu imale dovoljan varijabilitet (njih 6). Potom je u drugom koraku izračunat ukupan rezultat ispitanika na Upitniku te su izbačene one čestice (njih 7) čija korelacija s ukupnim rezultatom nije bila statistički značajna ($p \geq ,005$). U trećem koraku, na preostaloj 41 čestici provedena je faktorska analiza (metoda glavnih komponenti uz varimax rotaciju). U ovom koraku je izuzeto 9 čestica koje su se podjednako saturirale u više faktora.

Temeljem opisanih postupaka dobiveno je interpretabilno faktorsko rješenje kojim je ekstrahirano pet faktora Upitnika za učitelje. Za provođenje faktorske analize zadovoljeni su svi statistički preduvjeti (KMO mjera adekvatnosti uzorka = ,937; Bartlettov test sfericiteta $X^2 = 16662,968$, $ss = 496$; $p = ,000$). Koeficijent unutarne konzistencije svih faktora je zadovoljavajući (kreće se od $\alpha = ,569$ do $\alpha = ,951$), kao i koeficijent unutarne konzistencije Upitnika ($\alpha = ,783$). Zadovoljavajuća je i homogenost faktora mjerena kao prosječna korelacija između čestica pojedinog faktora, a koja iznosi $r = ,766$. Navedeni faktori objašnjavaju 60,44% varijance (tablica 2).

Tablica 2: Postotak zajedničke varijance i koeficijent unutarne konzistencije faktora (μ) Upitnika za učitelje (metoda glavnih komponenti, varimax rotacija)

	Ukupno	% varijance	Kumulativni % varijance	Cronbachov α
Prvi faktor	9,187	28,708	28,708	,951
Drugi faktor	3,542	11,070	39,778	,861
Treći faktor	2,687	8,397	48,175	,875
Četvrti faktor	2,022	6,320	54,495	,569
Peti faktor	1,902	5,943	60,438	,592

Matrica faktorske strukture Upitnika za učitelje prikazana je u tablici 3. Slijedom sadržaja čestica koje zasićuju pojedine faktore, faktorima su pridani sljedeći nazivi:

- 1. Faktor eksternaliziranih problema u ponašanju** (svi oblici agresivnog ponašanja i vršnjačkog nasilja, nametljivo, prkosno i nedisciplinirano ponašanje, služenje neistinama i sl.)
- 2. Faktor primjerenog ponašanja** (primjereno izvršavanje školskih obveza te sudjelovanja u razrednim i školskim aktivnostima)
- 3. Faktor teškoća u učenju** (teškoće sudjelovanja, praćenja i razumijevanja obrazovnih sadržaja)
- 4. Faktor asertivnog ponašanja** (primjereno traženje pozornosti i objašnjenja, zauzimanje za sebe i sl.)
- 5. Faktor internaliziranih problema u ponašanju** (osamljivanje, plašljivost, psihosomatski simptomi i sl.).

Vidljivo je, 3 se faktora odnose na probleme u ponašanju, dok dva opisuju društveno prihvatljiva i primjerena ponašanja učenika u školskom okruženju.

Tablica 3: Matrica faktorske strukture Upitnika za učitelje (metoda glavnih komponenti, varimax rotacija)

Učenik:	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor	5. faktor
brzo odustaje od rješavanja zadataka i započetih aktivnosti			,767		
fizički napada druge učenike	,636				
govori neistinu o drugim učenicima (ogovara)	,656				
ima teškoće koncentracije tijekom nastave			,794		
ima teškoće razumijevanja nastavnog sadržaja			,819		
iskazuje pretjeranu plašljivost u ispitnim situacijama					,676
izvršava školske obveze		,768			
izvršava zadatke na primjeren način		,762			
je sklon/a osamljivanju					,603
koristi nametljive oblike komunikacije da bi postigao/la pažnju	,822				
koristi napadne (neprimjerene) načine ponašanja kako bi zadobio/la pozornost vršnjaka	,857				
koristi napadne (neprimjerene) načine ponašanja kako bi zadobio/la pozornost odraslih	,854				
koristi neprimjeren rječnik i komunikaciju (npr. psuje, vrijeđa ostale, drzak/drska je i sl.)	,755				
manipulira drugom djecom i/ili situacijama kako bi postigao/la svoje ciljeve	,789				
neprimjereno odgovara na pozive vršnjaka da s njime/njom komuniciraju	,781				
odbija sudjelovati u igrama i aktivnostima s drugom djecom za vrijeme odmora					,451
primjerenom izvršava domaće zadatke		,808			
primjerenom pokazuje nezadovoljstvo (na nenasilan način)				,422	
redovno održava osobnu higijenu		,664			
remeti održavanje nastave (galamom, ometanjem drugih učenika, prekidanjem nastave, upadanjem u riječ)	,714				
se ponaša na način koji smeta drugim učenicima	,793				
se služi neistinama kako bi postigao/la neki svoj cilj	,738				
se tuži na glavobolje, trbholje i sl.					,693
sudjeluje u održavanju higijene razreda		,575			
svojim ponašanjem iskušava granice učitelja	,818				
tijekom nastave prkosi učitelju	,672				
traži dozvolu za napuštanje učionice				,475	
traži objašnjenje kad nešto ne razumije				,745	
traži pomoć u rješavanju zadataka				,639	
traži pozornost vršnjaka na primjeren način				,681	
traži previše pažnje	,719				
uzima tuđe stvari bez pitanja	,608				

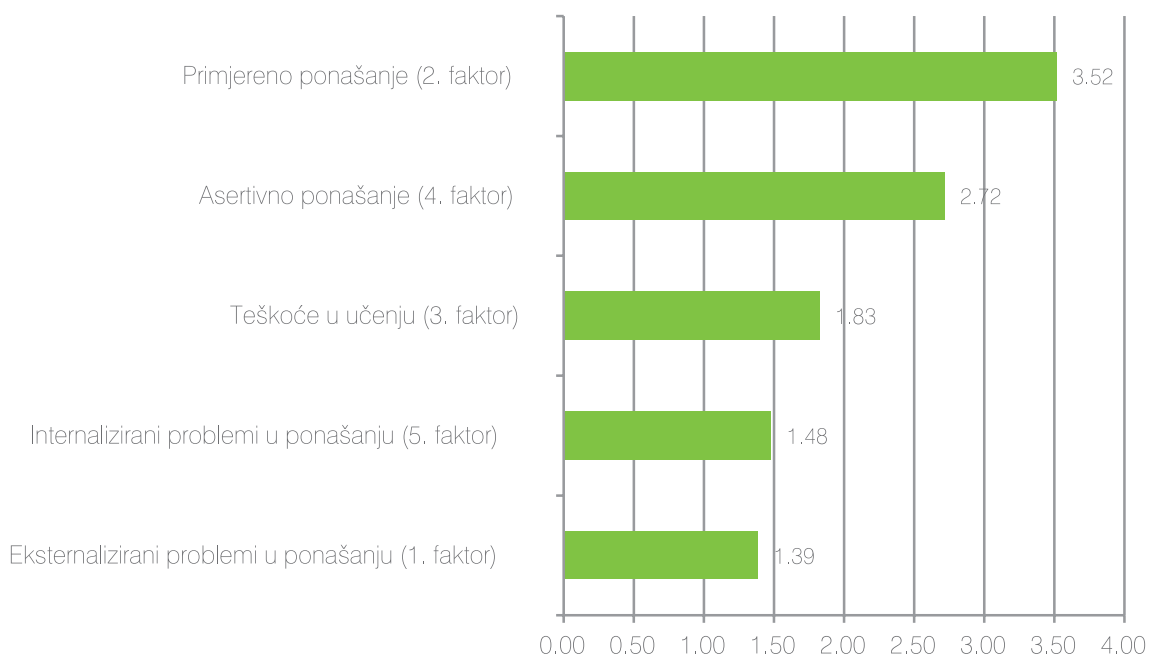
Korelacije među faktorima su statistički značajne (tablica 4). Očekivano, eksternalizirani oblici ponašanja su negativno povezani s primjerenim i asertivnim ponašanjem, a pozitivno s teškoćama u učenju i internaliziranim problemima u ponašanju, što znači da se uz viši rezultat na faktoru eksternaliziranih problema u ponašanju vezuje visoki rezultat na faktoru teškoća u učenju i faktoru internaliziranih problema u ponašanju, te nizak rezultat na primjerenom i asertivnom ponašanju. Primjerenom i asertivnom ponašanjem su u pozitivnom odnosu, dok teškoće u učenju pozitivno koreliraju s internaliziranim oblicima ponašanja, a negativno s asertivnim i primjerenim ponašanjem. Tako i asertivno ponašanje negativno korelira s internaliziranim problemima u ponašanju.

Tablica 4: Vrijednost (r) i statistička značajnost (p) pearsonovih koeficijenata korelacije među faktorima Upitnika za učitelje (- $p \geq ,01$)**

	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor	5. faktor
Faktor	r	r	r	r	r
Eksternalizirani problemi u ponašanju (1. faktor)	-	-,540**	,423**	-,143**	,322**
Primjerenom ponašanju (2. faktor)		-	-,566**	,217**	-,382**
Teškoće u učenju (3. faktor)			-	-,065**	,389**
Asertivno ponašanje (4. faktor)				-	-,156**
Internalizirani problemi u ponašanju (5. faktor)					-

Prosječne vrijednosti procjena ponašanja učenika na pojedinim faktorima upućuju na zaključak da među učenicima prema procjenama učitelja znatno prevladavaju primjerenom i asertivnom ponašanjem, dok su teškoće u učenju, internalizirani i eksternalizirani oblici ponašanja prosječno zastupljeni znatno rjeđe.

Grafikon 3: Prosječne vrijednosti rezultata učenika na faktorima ponašanja procjene učitelja

FAKTORSKA STRUKTURA UPITNIKA ZA UČENIKE

Preliminarna verzija Upitnika za učenike metodom redukcije čestica nakon provedenog istraživanja od početne 44 čestice koje opisuju ponašanje učenika svedena je na 24 čestice. I ovdje su korišteni isti postupci kao i prilikom redukcije čestica Upitnika za učitelje. Tako su u prvom koraku izbačene 3 čestice koje nisu imale dovoljan varijabilitet. U drugom je koraku izračunat ukupan rezultat ispitanika na Upitniku te su izuzete četiri čestice koje s tim rezultatom nisu statistički značajno povezane ($p \geq ,005$). U trećem je koraku s preostalih 37 čestica provedena faktorska analiza (metoda glavnih komponenti uz varimax rotaciju). U ovom koraku izbačeno je 13 čestica koje su se podjednako saturirale u više faktora.

Temeljem opisanih postupaka dobiveno je interpretabilno faktorsko rješenje kojim je ekstrahirano šest faktora Upitnika za učenike. Za provođenje faktorske analize zadovoljeni su svi statistički preduvjeti (KMO mjera adekvatnosti uzorka = ,804; Bartlettov test sfericiteta $X^2 = 4184,396$, $ss = 253$; $p = ,000$). Koeficijent unutarnje konzistencije Upitnika iznosi $\alpha = ,578$, dok se unutarnja konzistencija pojedinih faktora kreće od $\alpha = ,463$ do $\alpha = ,777$). Zadovoljavajuća je i homogenost faktora mjerena kao prosječna korelacija između čestica pojedinog faktora, a koja iznosi $r = ,691$. Navedeni faktori objašnjavaju 53,52% varijance (tablica 5).

Tablica 5: Postotak zajedničke varijance i koeficijent unutarnje konzistencije faktora (μ) Upitnika za učenike (metoda glavnih komponenti, varimax rotacija)

	Ukupno	% varijance	Kumulativni % varijance	Cronbachov α
Prvi faktor	3,051	13,263	13,263	,777
Drugi faktor	2,089	9,081	22,344	,504
Treći faktor	1,847	8,029	30,373	,619
Četvrti faktor	1,846	8,026	38,399	,590
Peti faktor	1,831	7,962	46,361	,661
Šesti faktor	1,648	7,165	53,526	,463

Matrica faktorske strukture Upitnika za učitelje prikazana je u tablici 6. Slijedom sadržaja čestica koje zasićuju pojedine faktore, faktori su nazvani sljedećim nazivima:

- 1. Faktor eksternaliziranih problema u ponašanju** (svi oblici agresivnog ponašanja i vršnjačkog nasilja, nedisciplinirano ponašanje, neprimjeren rječnik)
- 2. Faktor primjerenog ponašanja** (disciplinirano ponašanje, praćenje nastave)
- 3. Faktor neprihvaćenosti među vršnjacima** (izloženost vršnjačkom nasilju)
- 4. Faktor prihvaćenosti među vršnjacima** (druženje i izvan škole, uključenosť u vršnjačke skupine)
- 5. Faktor internaliziranih problema u ponašanju** (plašljivost) i
- 6. Faktor asertivnog ponašanja** (primjerenost traženje objašnjenja).

Usporedbom faktora ekstrahiranih iz Upitnika za učitelje i Upitnika za učenike moguće je zaključiti da postoje podudarnosti u 4 faktora, a razlike među upitnicima sadržane su u tome što Upitnik za učitelje dodatno mjeri teškoće u učenju, a Upitnik za učenike vršnjačke odnose. U Upitniku za učenike 3 se faktora odnose na probleme u ponašanju, a 3 opisuju društveno prihvatljiva i primjerena ponašanja učenika u školskom okruženju, uključujući primjerene vršnjačke odnose.

Tablica 6: Matrica faktorske strukture Upitnika za učenike (metoda glavnih komponenti, varimax rotacija)

Čestice:	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor	5. faktor	6. faktor
Slijedim dogovorena razredna pravila ponašanja.		,708				
Pažljiv/a sam prema drugima.		,647				
Ako na nastavi nešto ne razumijem, pitam učiteljicu.						,615
Kada mi učiteljica kaže da nešto napravim, poslušam je.		,520				
Za vrijeme odmora družim se i igram s drugim učenicima.				,641		
Pažljiv/a sam na satu.		,658				
Psujem.	,724					
Tučem druge učenike.	,734					
Zadirkujem, vrijeđam i ogovaram druge učenike.	,757					
Kasnim na nastavu.	,713					
Strah me je kad u školi moram usmeno odgovarati.					,810	
Strah me je kad pišemo test.					,807	
Družim se s drugim učenicima i izvan škole.				,633		
Kad neki zadatak ne mogu riješiti, pitam nekog da mi pomogne.						,770
Drugi učenici me tuku.			,752			
Drugi učenici me zadirkuju, vrijeđaju i ogovaraju.			,728			
Drugi učenici me pozivaju na rođendanske proslave.				,654		
Kad me nešto muči, razgovaram o tome s nekim iz razreda.						,707
Kad me učiteljica prozove, događa mi se da nisam čuo što me pitala.	,445					
Kad igramo neku igru u grupama, drugi učenici me izaberu u svoju grupu.				,619		
Učiteljica me opominje na nastavi.	,612					
Bojim se škole.					,542	
Drugim učenicima smeta moje ponašanje.			,502			

Korelacije među faktorima prikazane su u tablici 7. Iz tih podataka proizlazi da su eksternalizirani oblici negativno statistički značajno povezani s primjerenim ponašanjem i prihvaćenošću među vršnjacima, a pozitivno s neprihvaćenošću među vršnjacima. Primjereno ponašanje negativno korelira neprihvaćenošću među vršnjacima, a pozitivno s asertivnim ponašanjem. Neprihvaćenost među vršnjacima negativno je povezano s prihvaćenošću među vršnjacima, a pozitivno s internaliziranim problemima u ponašanju. Prihvaćenost među vršnjacima također je pozitivno povezano s asertivnim ponašanjem, dok su internalizirani problemi u ponašanju blago povezani s asertivnim ponašanjem ($p \leq ,005$).

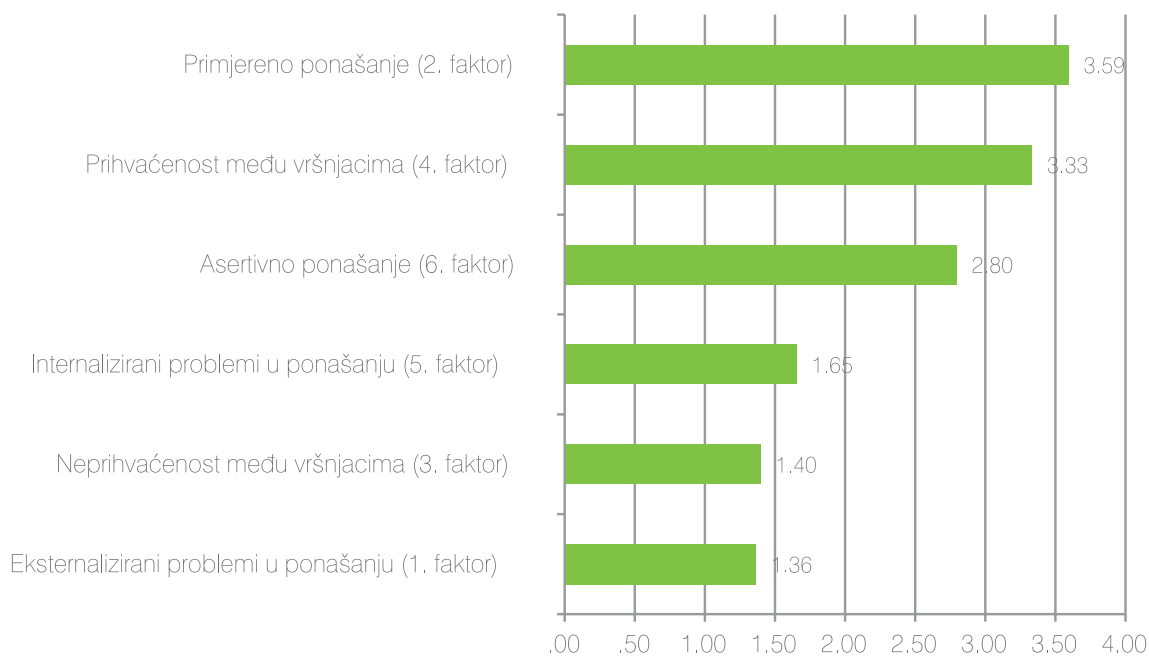
Uopćeno uzevši, prema strukturi i odnosima među faktorima Upitnika za učenike moguće je zaključiti da se uz probleme u ponašanju vezuje neprihvaćenost u vršnjačkoj skupini, što upućuje na profil nedovoljno socijaliziranog ponašanja učenika. S druge strane, uz primjereno i asertivno ponašanje vezuje se prihvaćenost u vršnjačkoj skupini, čime se opisuje profil socijaliziranog ponašanja učenika.

Tablica 7: Vrijednost (r) i statistička značajnost (p) pearsonovih koeficijenata korelacije među faktorima Upitnika za učenike (- $p \geq ,01$)**

	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor	5. faktor	6. faktor
Faktor	r	r	r	r	r	r
Eksternalizirani problemi u ponašanju (1. faktor)	-	-,250**	,346**	-,042	,347**	,007
Primjereno ponašanje (2. faktor)		-	-,298**	,322**	-,027	,187**
Neprihvaćenost među vršnjacima (3. faktor)			-	-,254**	,145**	-,025
Prihvaćenost među vršnjacima (4. faktor)				-	-,064	,281
Internalizirani problemi u ponašanju (5. faktor)					-	,099**
Asertivno ponašanje (6. faktor)						-

Prema prosječnim vrijednostima samoprocjena ponašanja učenika na pojedinim faktorima moguće je zaključiti da prevladavaju učenici koji su svoje ponašanje procijenili primjerenim, a koji su prihvaćeni među vršnjacima. Prosječna vrijednost asertivnog ponašanja učenika kreće se između ponekad i često, dok su učenici koji procjenjuju da su neprihvaćeni među vršnjacima i manifestiraju probleme u ponašanju (internalizirane i eksternalizirane) u uzorku zastupljeni znatno rjeđe (grafikon 4).

Grafikon 4: Prosječne vrijednosti rezultata na faktorima ponašanja učenika
- procjene učenika

Usporedba podataka prikazanih u grafikonima 3 i 4 pokazuje da su prosječne vrijednosti procjena primjerenog ponašanja učenika u odnosu na samoprocjenu neznatno niže (3,52 u odnosu na 3,59), a procjene eksternaliziranih problema u ponašanju učenika neznatno više (1,39 u odnosu na 1,36). Istodobno, učitelji asertivno ponašanje i internalizirane probleme u ponašanju učenika procjenjuju prosječno manje prisutnima no što to samoprocjenjuju učenici (2,72 u odnosu na 3,33 za asertivno ponašanje te 1,48 u odnosu na 1,65 za internalizirane probleme u ponašanju). Radi li se o statistički značajnim razlikama i kakva je distribucija tih ponašanja u uzorku učenika, opisano je u sljedećem poglavlju.

PROBLEMI U PONAŠANJU UČENIKA – DESKRIPTIVNI POKAZATELJI

U analizi udjela učenika s problemima u ponašanju polazi se od uvida u udio učenika za koje je procijenjeno da manifestiraju primjerena i asertivna ponašanja kao i udjela učenika koji procjenjuju da su primjereno prihvaćeni u društvu svojih vršnjaka (tablica 8).

Tablica 8: Udio učenika primjerenog ponašanja među djecom rane školske dobi (%)

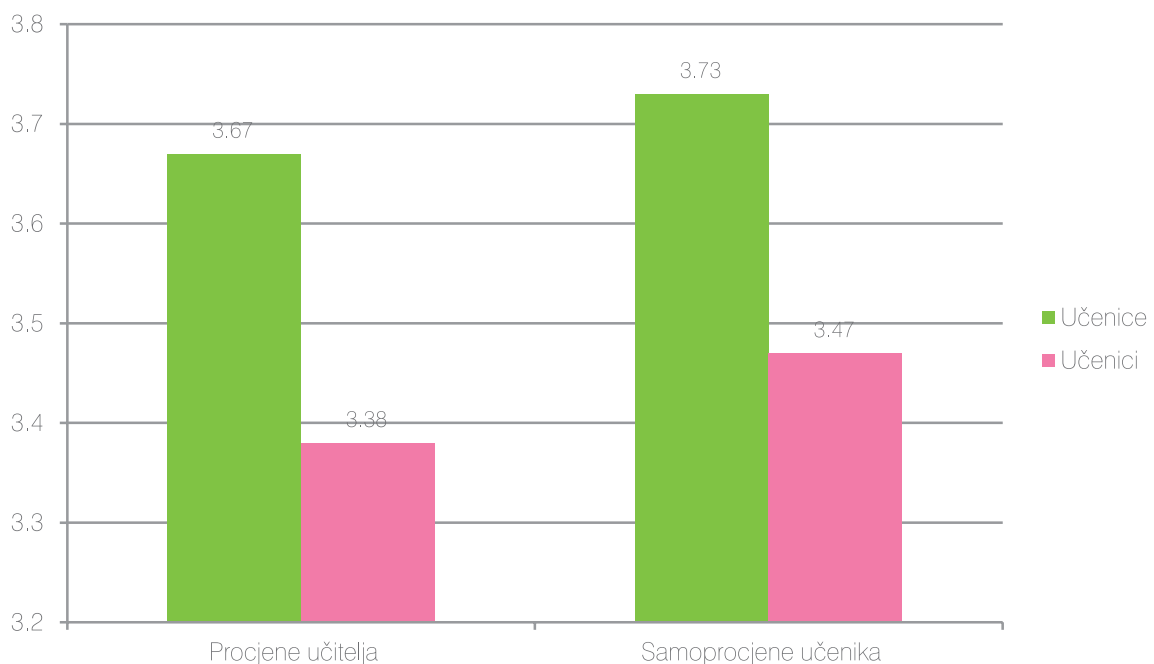
PROCJENE UČITELJA			SAMOPROCJENE UČENIKA		
Primjereno ponašanje	često	gotovo uvijek	Primjereno ponašanje	često	gotovo uvijek
Učenik izvršava školske obveze.	33,8	55,6	Slijedim dogovorena razredna pravila ponašanja.	29,5	60,1
Učenik izvršava zadatke na primjeren način.	37,0	54,8	Pažljiv/a sam prema drugima.	30,9	59,6
Učenik primjereno izvršava školske zadatke.	34,4	56,4	Kada mi učiteljica kaže da nešto napravim, poslušam je.	10,1	85,6
Učenik redovno održava osobnu higijenu.	18,5	77,6	Pažljiv/a sam na satu.	29,9	61,5
Učenik sudjeluje u održavanju higijene razreda.	30,3	59,1			
Asertivno ponašanje	često	gotovo uvijek	Asertivno ponašanje	često	gotovo uvijek
Učenik primjereno pokazuje nezadovoljstvo (na nenasilan način).	33,7	31,5	Kad neki zadatak ne mogu riješiti, pitam nekog da mi pomogne.	26,7	46,4
Učenik traži dozvolu za napuštanje učionice.	6,8	60,6	Ako na nastavi nešto ne razumijem, pitam učiteljicu.	25,8	28,9
Učenik traži objašnjenje kad nešto ne razumije.	27,9	21,4	Kad me nešto muči, razgovaram o tome s nekim iz razreda.	23,0	23,5
Učenik traži pomoć u rješavanju zadataka.	21,3	8,4			
Učenik traži pozornost vršnjaka na primjeren način.	33,1	5,6			
			Prihvaćenost među vršnjacima	često	gotovo uvijek
			Za vrijeme odmora družim se i igram s drugim učenicima.	26,6	65,1
			Družim se s drugim učenicima i izvan škole.	26,7	54,1
			Drugi učenici me pozivaju na rođendanske proslave.	32,8	53,1
			Kad igramo neku igru u grupama, drugi učenici me izaberu u svoju grupu.	33,6	43,5

Integralna analiza podataka prikazanih u tablici 8 upućuje na zaključak da velika većina učenika razredne nastave manifestira društveno prihvatljiva (primjerna) ponašanja pri čemu se udio tih učenika kreće od 80% do 96%. Razmjerno je visok i udio učenika koji procjenjuju da ih vršnjaci prihvaćaju (od 77% do 91%).

Procjene i samoprocjene asertivnog ponašanja su nešto niže i kreću se u rasponu od 39% do 73%. Pritom je najmanji udio učenika za koje učitelji i učenici procjenjuju da traže pomoć, što posredno ukazuje na odnose koji se u tom smislu u školama promoviraju i podržavaju, posebno između učenika i učitelja. Ti su odnosi vjerojatno nedovoljno usmjereni poticanju individualne komunikacije među njima, što učenicima otežava traženje pomoći i podrške izvan nastavnih satova.

Usporedba prosječnih vrijednosti učenika na faktorima prihvatljivog ponašanja, asertivnog ponašanja i prihvaćenosti među vršnjacima s obzirom na spol učenika pokazala je da statistički značajne razlike postoje u procjenama (F-omjer = 68,587, $p = ,000$) i samoprocjenama (F-omjer = 42,138, $p = ,000$) prihvatljivog ponašanja. Pri tom više prosječne vrijednosti postižu učenice, a prisutan je trend prema kojem svoje ponašanje učenici, u odnosu na učitelje, procjenjuju povoljnijim (grafikon 5).

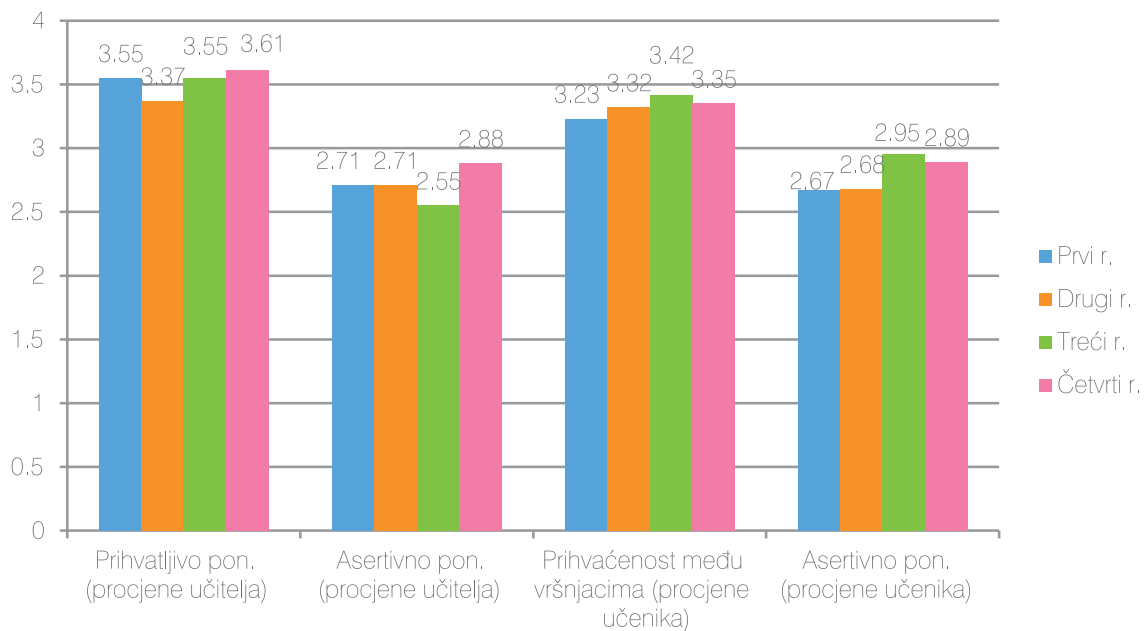
Grafikon 5: Prosječne vrijednosti učenika na faktoru prihvatljivog ponašanja, prema spolu učenika

Statistički značajne razlike s obzirom na razred kojeg učenici pohađaju postoje u pogledu procjenama prihvatljivog (F-omjer = 9,664, $p = ,000$) i asertivnog (F-omjer = 11,224, $p = ,000$) ponašanja. Razlike u samoprocjenama učenika pojedinih razreda statistički su značajne kad se radi o procjenama prihvaćenosti među vršnjacima (F-omjer = 4,179, $p = ,006$) i asertivnog ponašanja (F-omjer = 7,790, $p = ,000$).

Kao što je prikazano u grafikonu 6, prosječne vrijednosti procjena prihvatljivog i asertivnog ponašanja najviše su za učenike četvrtog razreda, dok je prihvatljivost ponašanja učenika drugih razreda, a asertivnost učenika trećih razreda, procijenjena najnižom prosječnom vrijednošću. Učenici viših razreda povoljnijom procjenjuju prihvaćenost u skupini vršnjaka i vlastito asertivno ponašanje, što je moguće dovesti u vezu s trajanjem (duljinom) odnosa među vršnjacima i razvojem uklopljenosti učenika u školsko okruženje.

Grafikon 6: Prosječne vrijednosti procjena i samoprocjena na faktorima prihvatljivog i asertivnog ponašanja te prihvaćenosti među vršnjacima s obzirom na razred kojeg učenici pohađaju

Slijedom naprijed prikazanih rezultata, moguće je zaključiti da su različite komponente prihvatljivog i očekivanog ponašanja među učenicima prisutne u različitim omjerima, ovisno o tome radi li se o poštivanju školskih pravila i normi, asertivnosti i prihvaćenosti u društvu vršnjaka. Moguće je uočiti da određene oblike ponašanja (traženje objašnjenja u slučaju nerazumijevanja nekog obrazovnog sadržaja i razgovor o mogućim nedoumicama) koji mogu biti važni u prevenciji problema u ponašanju manifestira manje od polovice učenika dok se izostanak primjerene razine uvažavanja školskih pravila ponašanja prema procjenama učitelja i samoprocjenama učenika primjećuje kod 5 do 15% učenika.

Također je uočljivo da su procjene učitelja i samoprocjene učenika neujednačene, što je osobito vidljivo u odnosu na asertivno ponašanje učenika trećih razreda. Općenito je prisutan trend prema kojem učenici, u odnosu na učitelje, ponašanje procjenjuju povoljnije.

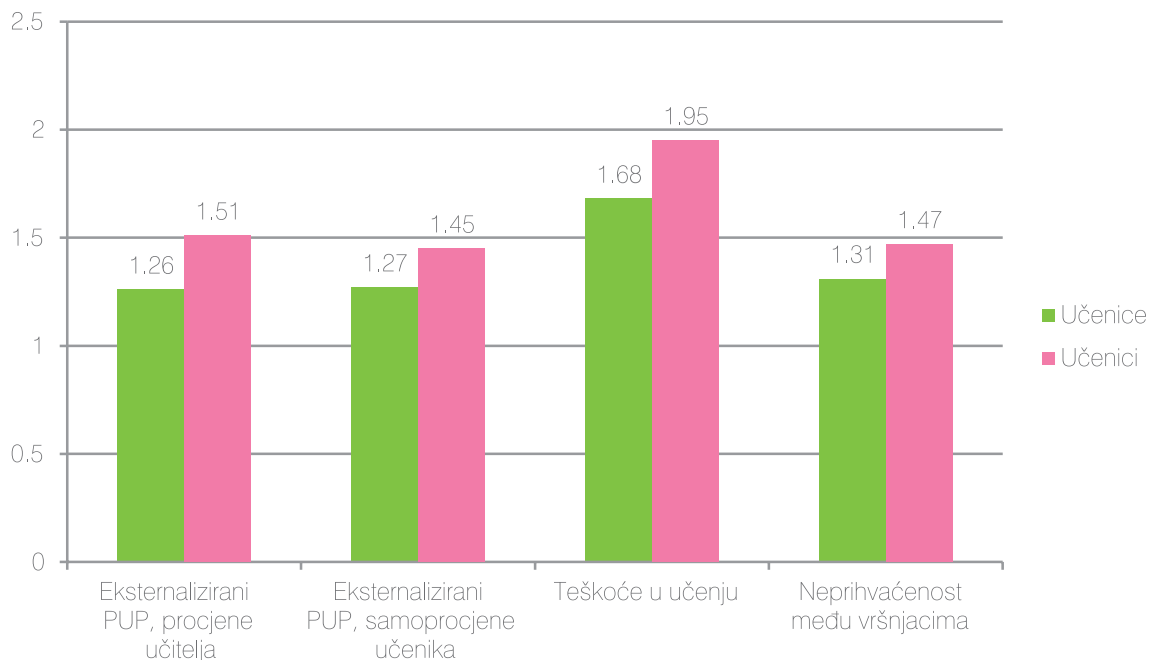
Distribucija učenika prema manifestiranju eksternaliziranih i internaliziranih oblika ponašanja, teškoćama u učenju te neprihvaćenosti među vršnjacima prikazana je u tablici 9. Prikazani podaci upućuju na zaključak da određene oblike problema u ponašanju manifestira 5% (prkosno ponašanje) do 27% (plašljivost) učenika iz čega proizlazi da probleme u ponašanju prosječno manifestira 15% djece mlađe školske dobi. Pri tome je najzastupljenija plašljivost (cca 25%, procijenjena od strane učenika), na drugom su mjestu teškoće u učenju (cca 20%, procijenjene od strane učitelja), a slijedi nedisciplinirano i nametljivo ponašanje (cca 14%, procijenjeno od strane učitelja i učenika). Nasilničkom ponašanju je prema procjenama učitelja sklono oko 7% učenika, a prema samoprocjeni nešto manje od 5% učenika. Sličan je udio učenika koji manifestiraju druge oblike neprihvatljivog ponašanja (manipuliranje, služenje neistinama i dr.), te učenika koji su žrtve vršnjačkog nasilja.

Tablica 9: Udio učenika s problemima u ponašanju među djecom rane školske dobi (%)

PROCJENE UČITELJA			SAMOPROCJENE UČENIKA		
	često	gotovo uvijek		često	gotovo uvijek
Eksternalizirani problemi u ponašanju			Eksternalizirani problemi u ponašanju		
Učenik fizički napada druge učenike.	6,4	0,8	Tučem druge učenike.	2,6	2,0
Učenik govori neistine o drugim učenicima (ogovara).	6,1	0,9	Zadirkujem, vrijeđam i ogovaram druge učenike.	2,2	2,4
Učenik koristi neprimjeren rječnik i komunikaciju (npr. psuje, vrijeđa ostale, drzak/drška je i sl.).	6,4	1,0	Psujem.	3,2	2,6
Učenik remeti održavanje nastave (galamom, ometanjem drugih učenika, prekidanjem nastave, upadanjem u riječ).	12,1	2,6	Kad me učiteljica prozove, događa mi se da nisam čuo što me pitala.	8,9	4,2
Učenik se ponaša na način koji smeta drugim učenicima.	12,4	2,1	Učiteljica me opominje na nastavi.	7,2	3,2
Učenik se služi neistinama kako bi postigao/la neki svoj cilj.	6,0	1,3	Kasnim na nastavu.	1,2	3,4
Učenik svojim ponašanjem iskušava granice učitelja.	7,7	2,0			
Učenik tijekom nastave prkosi učitelju.	3,7	0,4			
Učenik traži previše pažnje.	11,0	3,2			
Učenik uzima tuđe stvari bez pitanja.	3,0	0,5			
Učenik koristi nametljive oblike komunikacije da bi postigao/la pažnju.	9,6	1,9			
Učenik koristi napadne (neprimjerene) načine ponašanja kako bi zadobio/la pozornost vršnjaka.	10,6	1,5			
Učenik koristi napadne (neprimjerene) načine ponašanja kako bi zadobio/la pozornost odraslih.	5,9	1,1			
Učenik manipulira drugom djecom i/li situacijama kako bi postigao/la svoje ciljeve.	6,8	0,5			
Učenik neprimjeren odgovara na pozive vršnjaka da s njime/njom komuniciraju.	5,4	0			
Internalizirani problemi u ponašanju	često	gotovo uvijek	Internalizirani problemi u ponašanju	često	gotovo uvijek
Učenik iskazuje pretjeranu plašljivost u ispitnim situacijama.	8,5	1,6	Strah me je kad u školi moram usmeno odgovarati.	17,7	9,1
Učenik je sklon/a osamljivanju.	8,0	2,5	Strah me je kad pišemo test.	14,4	10,1
Učenik odbija sudjelovati u igrama i aktivnostima s drugom djecom za vrijeme odmora	3,5	1,0	Bojim se škole.	1,1	1,8
Učenik se tuži na glavobolje, trbobođe i sl.	5,3	0,9			
Teškoće u učenju	često	gotovo uvijek	Neprihvaćenost među vršnjacima	često	gotovo uvijek
Učenik brzo odustaje od rješavanja zadataka i započetih aktivnosti.	18,6	1,9	Drugi učenici me tuku.	4,1	1,7
Učenik ima teškoće koncentracije tijekom nastave.	16,3	3,9	Drugi učenici me zadirkuju, vrijeđaju i ogovaraju.	6,6	2,4
Učenik ima teškoće razumijevanja nastavnog sadržaja.	16,5	3,0	Drugim učenicima smeta moje ponašanje.	5,3	1,6

Statistički značajne razlike učenika u procjenama problema u ponašanju s obzirom na spol učenika utvrđene su u odnosu na eksternalizirane probleme u ponašanju (procjene učitelja: F-omjer = 54,499, $p = ,000$; samoprocjene učenika: F-omjer = 29,817, $p = ,000$), teškoće u učenju (F-omjer = 31,420, $p = ,000$) i neprihvaćenost među vršnjacima (F-omjer = 23,397, $p = ,000$). Zanimljivo, internalizirani oblici problema u ponašanju jednako su prisutni među učenicima i učenicama. Prosječne vrijednosti na ovim faktorima učenika i učenica upućuju na zaključak da te oblike problema u ponašanju statistički značajno češće nalazimo u skupini učenika (grafikon 7).

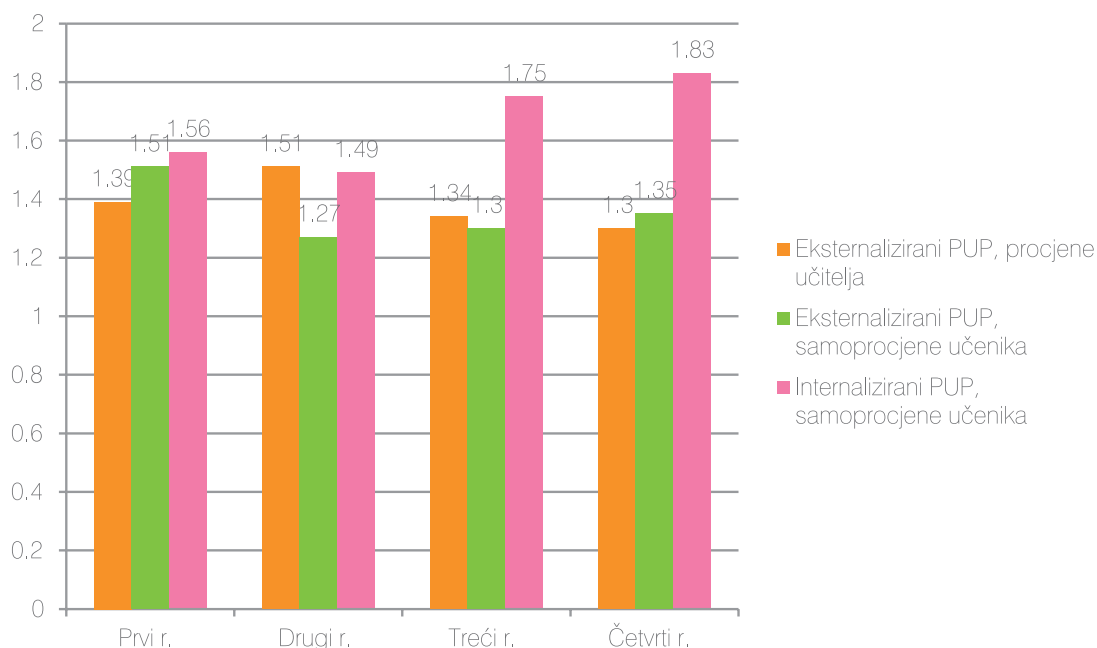
Grafikon 7: Prosječne vrijednosti na faktorima problema u ponašanju prema spolu ispitanika

U pogledu razreda kojeg učenici pohađaju, razlike postoje na faktoru eksternaliziranih problema u ponašanju (procjene učitelja: F-omjer = 7,148, $p = ,000$; samoprocjene učenika: F-omjer = 11,719, $p = ,000$) i internaliziranih problema u ponašanju (samoprocjene učenika: F-omjer = 13,270, $p = ,000$). Pritom je uočena tendencija prema kojoj su internalizirani problemi u ponašanju češće prisutni među učenicima viših razreda, dok učitelji eksternalizirane probleme u ponašanju najčešće uočavaju među učenicima drugih razreda, a učenici ih najviše prepoznaju tijekom prvog razreda (grafikon 8).

Ovakve je rezultate moguće tumačiti višestruko. U pogledu eksternaliziranih problema u ponašanju, učenici vjerojatno s vremenom sve uspješnije usvajaju ponašanja koja su usklađena sa školskim pravilima, pa u eksternaliziranim problemima u ponašanju ustraju samo oni učenici bez pojačane odgojne podrške nisu u mogućnosti promijeniti vlastito ponašanje. S druge strane, internalizirane probleme u ponašanju učitelji vjerojatno rjeđe primjećuju, a učenici ih u češće manifestiraju u višim razredima zbog ulaska u pubertet koji je popraćen sumnjama u vlastite sposobnosti, ali i zbog okolnosti da su podaci prikupljeni u razdoblju kada su najstariji ispitanici prešli iz razredne u predmetnu nastavu. Prema tome, taj rezultat ukazuje na potrebu pružanja intenzivnije odgojne podrške učenicima na prijelazu iz razredne u predmetnu nastavu.

Grafikon 8: Prosječne vrijednosti na faktorima problema u ponašanju prema razredu kojeg učenici pohađaju

Do sada prikazani rezultati istraživanja o fenomenološkim aspektima problema u ponašanju djece rane školske dobi potvrđuju da procjene učitelja i samoprocjene učenika nisu posve jednoznačne te da prisutnost različitih oblika ponašanja učenici i učitelji primjećuju u različitoj mjeri. U tablici 10 prikazani su koeficijenti statistički značajnih povezanosti među faktorima procjena učitelja i samoprocjena učenika.

Tablica 10: Pearsonovi koeficijenti statistički značajnih korelacija među faktorima procjena i samoprocjena ponašanja učenika ($p \leq ,005$)

Procjene učitelja	Samoprocjene učenika					
	Eksternalizirani PUP	Primjereno ponašanje	Neprihvaćenost među vršnjacima	Prihvaćenost među vršnjacima	Internalizirani PUP	Asertivno ponašanje
Eksternalizirani PUP	,236	-,278	,211	-,123		
Primjereno ponašanje	-,216	,267	-,156	,165		,100
Teškoće u učenju	,163	-,202	,127	-,120		
Asertivno ponašanje						
Internalizirani PUP		-,129		-,175		

Koeficijenti statistički značajnih korelacija upućuju na zaključak da se uz visoki rezultat procjena eksternaliziranih problema u ponašanju vezuje visoki rezultat samoprocjene eksternaliziranih problema u ponašanju i neprihvaćenosti među vršnjacima, te nizak rezultat na samoprocjeni primjerenog ponašanja i prihvaćenosti među vršnjacima. Istodobno, visok rezultat na procjeni primjerenog ponašanja povezan je s niskim rezultatom na samoprocjeni eksternaliziranih problema u ponašanju i neprihvaćenosti među vršnjacima te s visokim rezultatom na samoprocjeni primjerenog ponašanja, asertivnog ponašanja i prihvaćenosti među vršnjacima. Procjene teškoća u učenju pozitivno su povezane sa samoprocjenama eksternaliziranih problema u ponašanju i neprihvaćenosti među vršnjacima, a negativno sa samoprocjenom primjerenog ponašanja i prihvaćenosti među vršnjacima. Procjena internaliziranih problema u ponašanju negativno su povezane sa samoprocjenom primjerenog ponašanja i prihvaćenosti među vršnjacima. Zanimljivo procjene asertivnog ponašanja nisu statistički značajno povezane ni s jednim aspektom samoprocjene ponašanja učenika. Također ne postoje statistički značajne

veze između samoprocjena internaliziranih problema u ponašanju i procjena učitelja. Prema tome, procjene i samoprocjene asertivnog ponašanja te samoprocjene internaliziranih problema u ponašanju nije opravdano tretirati kao pouzdanu mjeru tih segmenata ponašanja, pa će iz daljnjih analiza biti isključene.

Zaključno je s obzirom na deskriptivnu analizu fenomenoloških aspekata problema u ponašanju učenika važno uočiti da rezultati ukazuju na **multidimenzionalnost tih problema**, poglavito s obzirom na manifestiranje eksternaliziranih problema u ponašanju, uz koje se vezuju teškoće u učenju i neprihvaćenost u skupini vršnjaka. Nadalje, rezultati potvrđuju da **pojavnost eksternaliziranih problema u ponašanju učenika primjećuju učitelji i sami učenici**, dok su internalizirani problemi manje uočljivi. Također je utvrđeno da **su problemi u ponašanju prisutniji među učenicima** (dakle – dječacima) te da se **tijekom školovanja profiliraju učenici koji iziskuju pojačanu odgojno-obrazovnu podršku jer bez nje nisu u mogućnosti promijeniti svoje ponašanje**. Prema analizi deskriptivnih podataka, takve **intervencije iziskuje do 20% učenika mlađe školske dobi**. Navedeno je u skladu s nekim ranije provedenim istraživanjima prema kojima ponašanja koja udovoljavaju kriterijima za dijagnosticiranje problema u ponašanju manifestira 20% školske populacije, kako onih eksternaliziranih, tako i onih internaliziranih. Bez obzira na to o kojim je problemima riječ, navode autori, uvijek se radi o obilježjima ponašanja koja bitno umanjuju mogućnosti djece za dosegnu zadovoljavajući akademski i socijalni razvoj (Burke i dr., 2009). Inače, istraživanja pojavnosti problema u ponašanju u pravilu se realiziraju na uzorcima učenika viših razreda osnovne škole (npr. Bouillet i Uzelac, 2007; Bašić, 2009) i srednjoškolcima (npr. Kuzman i dr., 2004; Bašić, 2009). Komparacijom rezultata tih istraživanja s ovdje prikazanim rezultatima moguće je uočiti da je probleme u ponašanju učenika moguće i potrebno identificirati u početnim godinama školovanja, kako bi se učenici pravovremeno uključili u primjerene oblike ranih odgojno-obrazovnih intervencija i kako bi se prevenirao daljnji razvoj njihovih socijalizacijskih teškoća i problema u ponašanju. Pritom je važno reagirati prilikom manifestacije početnih oblika neprihvatljivog ponašanja učenika, među kojima je, sudeći prema rezultatima ovog istraživanja, najlakše uočljivo nedisciplinirano ponašanje, odnosno nepoštivanje pravila i autoriteta.

S obzirom na okolnost da se uz određen problem u ponašanju u pravilu vezuju drugi problemi socijalnog funkcioniranja (odnosi s vršnjacima, teškoće u učenju), opravdano je očekivati da će se odgojno-obrazovnom intervencijom prema učenicima koji ne uspijevaju poštivati školska pravila i norme ponašanja prevenirati razvoj ozbiljnijih problema u ponašanju, odnosno prelazak s niže u višu razinu rizičnosti ponašanja.

RAZINE PROBLEMA U PONAŠANJU UČENIKA

Prethodno već spomenuti Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih (Koller-Trbović i dr., 2011) probleme u ponašanju dijele u tri velike skupine.

- 1. Rizična ponašanja** (primjeri: kršenje pravila u školi i u kući, povučенost, nezainteresiranost za vršnjake, suprotstavljanje autoritetu ...) su ponašanja kojima osoba dovodi u opasnost prvenstveno svoje, ali i tuđe zdravlje, fizički i psihički integritet, imovinu. Posljedice tog ponašanja su niskog intenziteta u sadašnjosti, ali mogu predstavljati podlogu za loše ishode u budućnosti. Neposredne posljedice i prijetnje su veće za samo dijete/mladu osobu, nego za druge pojedince i skupine. Radi se o ponašanjima koja **zahtijevaju reakciju, prije svega obitelji i drugih osoba iz djetetovih redovitih životnih sredina, odnosno stručnjaka iz nekog specifičnog područja**.
- 2. Teškoće u ponašanju** (primjeri: socijalna izoliranost, pojedinačni nasilni ispadi, veći disciplinski prekršaji u školi ...) su ponašanja kojima osoba krši društvene i/ili zakonske norme i koja se pojavljuju u više različitih sredina kroz određeno vremensko razdoblje ili iznenada. Posljedice tog ponašanja **traže stručnu intervenciju iako ponekad za sredinu, a i za osobu, razina opasnosti u sadašnjosti ne mora biti visokog intenziteta**, ali može predstavljati ozbiljnu prijetnju za budući razvoj.

3. Poremećaji u ponašanju (primjeri: nasilničko ponašanje, krađe, druga kaznena djela ...) su ponašanja kojima osoba kroz duže vrijeme i intenzivno ugrožava svoje svakodnevno funkcioniranje na više životnih područja i/ili ugrožava druge, odnosno imovinu. Posljedice tog ponašanja su brojne i izrazito negativne u sadašnjosti i u budućnosti, kako za dijete/mladu osobu, tako i za druge pojedince i skupine. Radi se o ponašanjima koja **zahtijevaju reakciju specijaliziranih stručnjaka i institucija, u pravilu iz više sektora istovremeno.**

Slijedom navedenog, u školskom je okruženju moguće i potrebno utjecati na rizična ponašanja i teškoće u ponašanju, dok intervencija prema učenicima koji manifestiraju poremećaje u ponašanju zahtijeva uključivanje svih službi u zajednici (poglavito centara za socijalnu skrb i domova zdravlja, ovisno o vrsti poremećaja u ponašanju). Imajući u vidu deskriptivne podatke o udjelu učenika koji manifestiraju probleme u ponašanju i svrhu ovog istraživanja (identifikacija učenika koji iziskuju ranu odgojno-obrazovnu intervenciju), ukupan je uzorak pomoću cluster analize temeljene na prosječnim vrijednostima ispitanika na pojedinim faktorima podijeljen u 3 skupine. To su:

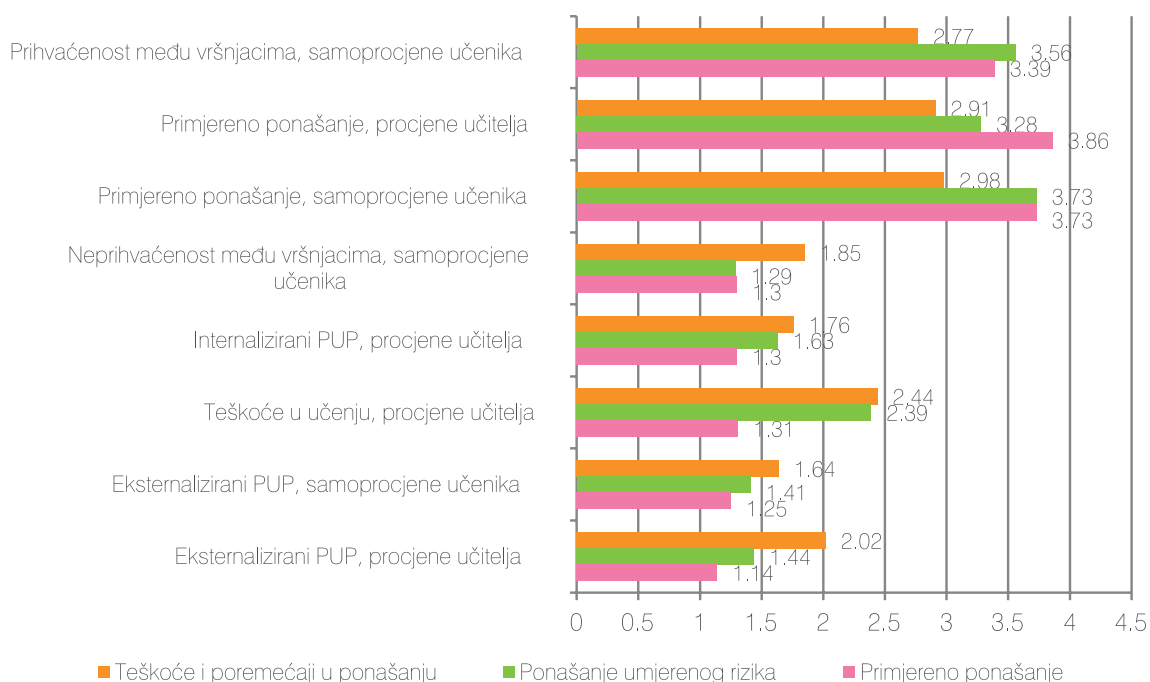
- učenici čije je ponašanje na razini niskog rizika (učenici primjerenog i društveno prihvatljivog ponašanja);
- učenici koji manifestiraju ponašanje umjerenog rizika (koji mogu, ali i ne moraju imati obilježja problema u ponašanju, odnosno nepovoljnu razvojnu prognozu) i
- učenici koji manifestiraju teškoće i poremećaje u ponašanju (a koji nedvojbeno imaju potrebu za uključivanjem u ranu odgojno-obrazovnu intervenciju).

Prema rezultatima cluster analize (grafikon 9) u prvu skupinu su grupirani učenici koji postižu nizak rezultat na faktoru eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju, teškoća u učenju i neprihvaćenosti među vršnjacima, a visok na faktoru primjerenog ponašanja i prihvaćenosti među vršnjacima. U uzorku ovog istraživanja je **489 ili 53,1%** takvih učenika.

U skupinu učenika umjerenog rizičnog ponašanja uvršteni su učenici čiji su rezultati na faktorima ponašanja u pogledu odnosa jednaki onima koje postižu učenici primjerenog ponašanja, ali su ukupni rezultati na faktorima primjerenog ponašanja nešto niži, dok su na faktorima problema u ponašanju viši. U uzorku ovog istraživanja je **263 ili 28,6%** takvih učenika.

Treća skupina učenika ističe se po najvišim rezultatima na faktorima eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju, teškoća u učenju i neprihvaćenosti među vršnjacima, te po najnižim rezultatima na faktorima primjerenog ponašanja i prihvaćenosti u skupini vršnjaka. U uzorku ovog istraživanja je **169 ili 18,3%** takvih učenika.

Grafikon 9: Struktura klastera problema u ponašanju učenika

Na potrebu pružanja dodatne odgojno-obrazovne podrške učenicima s teškoćama i poremećajima u ponašanju upućuju i rezultati linearne regresijske analize prediktora razine problema u ponašanju učenika. U regresijsku su analizu kao prediktori uključene sljedeće informacije o učenicima:

- škola koju učenik pohađa (6 projektnih škola)
- razred kojeg učenik pohađa (2. do 5. razred)
- spol učenika (ženski, muški)
- opći uspjeh učenika na kraju prošle školske godine (nedovoljan do izvrstan)
- ocjena ponašanja učenika na kraju prošle školske godine (loše; dobro; uzorno)
- ima li učenik teškoće u razvoju (ne; da – teškoće u ponašanju; da – teškoće u razvoju)
- s kim učenik živi (s oba roditelja; s jednim roditeljem zbog razvoda roditelja; s jednim roditeljem zbog smrti drugog roditelja; sa starateljima; u udomiteljskoj obitelji ili domu)
- tko pretežno dolazi na informacije u školu (majka; otac; oba roditelja podjednako; netko drugi; nitko)
- tko pretežno dolazi na roditeljske sastanke (majka; otac; oba roditelja podjednako; netko drugi; nitko)
- procjena uspješnosti suradnje s roditeljima (od iznimno neuspješne do iznimno uspješne)
- procjena odnosa u obitelji učenika (od iznimno neskladnih do iznimno skladnih)
- procjena statusa u vršnjačkoj skupini (od odbačenosti do omiljenosti).

Analiza je rezultirala jednom statistički značajnom regresijskom funkcijom (F -omjer = 51,393, p = ,000) razmjerno visokog koeficijenta predikcije (R = ,655; R^2 = ,429). U tablici 11 prikazani standardizirani Beta koeficijenti, vrijednost i statistička značajnost t -testa koja opisuje doprinos pojedinih čestica (prediktora) regresijskoj funkciji.

Tablica 11: Beta koeficijenti, vrijednost i statistička značajnost t-testa regresijske funkcije

Prediktori	Beta	t	p (Sig.)
Škola koju učenik pohađa	-,005	-0,171	,864
Razred kojeg učenik pohađa	-,092	-3,402	,001
Spol učenika	,076	2,744	,006
Opći uspjeh učenika na kraju prošle školske godine	-,249	-7,594	,000
Ocjena ponašanja učenika na kraju prošle školske godine	-,179	-5,745	,000
Ima li učenik teškoće u razvoju	,082	2,968	,003
S kim učenik živi	-,029	-1,057	,291
Tko pretežno dolazi na informacije u školu	,047	1,316	,189
Tko pretežno dolazi na roditeljske sastanke	-,035	-0,987	,324
Procjena uspješnosti suradnje s roditeljima	-,012	-0,360	,719
Procjena odnosa u obitelji učenika	-,163	-4,549	,000
Procjena statusa u vršnjačkoj skupini	-,224	-7,265	,000

Iz podataka prikazanih u tablici 11 proizlazi da su prediktori različitih razina rizičnosti ponašanja razred (dob) učenika, spol učenika, opći uspjeh i ocjena ponašanja, teškoće u razvoju, odnosi u obitelji i status učenika u vršnjačkoj skupini. Očekivano, teškoće u razvoju, lošiji uspjeh, ocjena ponašanja, status u vršnjačkoj skupini i obiteljski odnosi te muški spol pridonose višoj razini rizičnosti ponašanja učenika.

U tom je smislu potrebno naglasiti da ovi rezultati potvrđuju opće poznatu činjenicu da su problemi u ponašanju rezultat dinamičkog odnosa između učenika i činitelja koji proizlaze iz obilježja njegovog šireg i užeg socijalnog prostora, a ta interakcija pridonosi stabilnosti ponašanja tijekom duljeg vremena. Pritom problemi u jednom području podržavaju i potiču probleme u drugim područjima socijalnog funkcioniranja (Bouillet i Uzelac, 2008). U etiološkom su kontekstu problemi vezani uz školovanje i obiteljske prilike, profilirani kao važniji činitelji za identificiranje učenika koji su, uslijed vlastitog neprihvatljivog ponašanja, visoko rizični za razvoj poremećaja u ponašanju. Istodobno, obrazovanje je važan zaštitni čimbenik koji, uz privrženost dominantnoj kulturi nekog društva (Smith i sur., 2010), stabilne obiteljske prilike i ostale povoljne psihosocijalne okolnosti (Bašić, 2009), znatno umanjuje vjerojatnost razvoja problema u ponašanju. Drugim riječima, učenici koji su u ovom istraživanju identificirani kao učenici s teškoćama i poremećajima u ponašanju imaju potrebu za pojačanom odgojno-obrazovnom intervencijom koja će obuhvatiti sve važne aspekte njihovog života, osobito obiteljske odnose, probleme vezane uz školovanje (uspjeh i poštivanje pravila) i odnose s vršnjacima.

ZAKLJUČAK

U ovoj su publikaciji prikazani osnovni rezultati istraživanja provedenog u sklopu projekta „Rane odgojno-obrazovne intervencije temeljene na pokazateljima uspješnosti“. Značaj provedbe ovog istraživanja sadržan je u okolnosti da danas na nacionalnoj razini u Hrvatskoj ne postoje egzaktni pokazatelji o fenomenologiji i učestalosti problema u ponašanju učenika osnovne škole, a ne postoje ni znanstveno verificirani sustavi reakcije škola na te probleme. U javnosti se problemima u ponašanju učenika u pravilu pristupa senzacionalistički, pri čemu se problem uglavnom prezentira na način koji oslikava nemogućnost učitelja i škola da se odgovarajuće zaštite od neprimjerenog ponašanja mnogih učenika i njihovih roditelja. Tako se stvara dojam o znatnom broju učenika s problemima u ponašanju, ali i o potrebi učitelja i škola da se od takvih učenika štite, umjesto da im osiguraju odgovarajuće rane odgojno-obrazovne intervencije. Prema tome, istraživanje je provedeno s namjerom stjecanja uvida u rasprostranjenost i pojavne oblike problema u ponašanju ovih učenika te identificiranja učenika čija ponašanja iziskuju ranu odgojno-obrazovnu intervenciju.

Utvrđeno je da razinu problema u ponašanju koji iziskuju pojačane odgojno-obrazovne napore manifestira 18% djece mlađe školske dobi, da su ta ponašanja češća među starijim učenicima, da su višedimenzionalna, da u pravilu uključuju nepoštivanje pravila i autoriteta te da su povezana s nepovoljnim obiteljskim odnosima i nepovoljnim statusom učenika u vršnjačkoj skupini.

Dobiveni rezultati su u skladu s općepoznatim spoznajama o etiološkim i fenomenološkim aspektima problema u ponašanju, a važnost istraživanja proizlazi iz činjenice da je provedeno na uzorku učenika mlađe školske dobi i da potvrđuje potrebu i opravdanost provedbe rane intervencije. Ona bi ponajprije učenicima trebala osigurati mogućnost zadovoljavanja osnovnih psiholoških potreba, odnosno odgovarajuću podršku učeniku i njegovoj obitelji, razvoj socijalnih vještina i pomoć u učenju, putem odgovarajuće skrbi, individualne i neposredne pomoći, odgovarajućeg nadzora i vođenja, kao i stvaranja prilika za doživljaj uspjeha tih učenika.

Poznato je da je nemogućnost zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba u socijalnom okruženju jedan od važnijih činitelja razvoja problema u ponašanju, a škola je mjesto u kojem djeca provode iznimno mnogo vremena i u kojem bi te potrebe trebali moći zadovoljiti na odgovarajući način. U tom kontekstu značajno je naglasiti da školska okruženja sama po sebi nisu neposredni činitelji poremećaja i teškoća, ali najčešće jesu prva mjesta na kojima se te teškoće manifestiraju u ozbiljnijim razmjerima (Bouillet i Uzelac, 2008). Istodobno, učitelji se nalaze među prvim i najpozvanijim osobama na ulaganje napora da manifestirane probleme nastoje ublažiti jer je školska životna dob pogodna za modifikacije ponašanja i formiranje ličnosti, a učitelji posjeduju kompetencije koje im omogućuju uočavanje ozbiljnosti problema. Pretpostavke uspjeha u tom poslu su: (a) uočavanje problema i (b) spremnost na ulaganje dodatnih napora u smislu pružanja pomoći učeniku, uz postojanje svijesti da neki učenici zbog objektivnih okolnosti i prilika zahtijevaju pojačanu pažnju, pa pažnja usmjerena njima ne dovodi u neravnopravni položaj ostale učenike jer oni takvu pažnju ne iziskuju.

Pri tom se identifikacija problema u ponašanju učenika u što je moguće ranijem stupnju razvoja društveno neprihvatljivih i individualno štetnih ponašanja, odnosno učenika koji ne uspijevaju pomoću uobičajenih odgojno-obrazovnih metoda, sredstava i tehnika rada udovoljiti zahtjevima školskog okruženja, nameće kao jedan od važnijih ciljeva odgojno-obrazovnog procesa, čemu je ovaj projekt i usmjeren.

LITERATURA

Bašić, J. (2009). Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Školska knjiga: Zagreb.

Bouillet, D., Uzelac, S. (2007): Osnove socijalne pedagogije. Školska knjiga: Zagreb.

Bouillet, D., Uzelac, S. (2008): Priručnik za nositelje produženog stručnog tretmana u osnovnim i srednjim školama. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Agencija za odgoj i obrazovanje i Nakladni zavod Globus.

Burke, M. D., Vannest, K., Davis, J., Davis, C., Parker, R. (2009): Reliability of Frequent Retrospective Behavior Ratings for Elementary School Students with EBD. *Behavioral Disorders*, 34(4):212-222.

Keresterš, G., Brković, I., Kuterovac Jagodić, G., Greblo, Z. (2012): Razvoj i validacija Upitnika roditeljskog ponašanja. *Suvremena psihologija*, 15(1):23-42.

Koller-Trbović, N., Žižak, A., Ježud Borić, I. (2011): Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti i Povjerenstvo za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih Vlade Republike Hrvatske.

Kratochwill, T.R., Hoagwood, K.E., Kazak, A.E., Weisz, J.R., Hood, K., Vargas, L.A., Banez, G.A. (2012): Practice-based Evidence for Children and Adolescents: Advancing the Research Agenda in Schools. *School Psychology Review*, 41(2):215-235.

Kuzman, M., Pejnović-Franelić, I., Pavić-Šimetin, I. (2004): Ponašanje u vezi sa zdravljem u djece školske dobi 2001/2002 – rezultati istraživanja. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Mejovšek, M. (2003): Uvod u metode znanstvenog istraživanja. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Jastrebarsko: Naklada Slap.

Phillips, A., Lewis, L.K., McEvoy, M.P., Galipeau, J., Glasziou, P., Hammick, M., Moher, D., Tilson, J., Williams, M.T. (2013): Protocol for Development of the Guideline for Reporting Evidence Based Practice Educational Interventions and Teaching (GREET) Statement. *BMC Medical Education*, 13(9):1-11.

Smith, A., Peled, M., Leadbeater, B., Clark, N. (2010): Transitions to Adulthood for Vulnerable Youth in British Columbia. *Relational Child and Youth Care Practice*, 23(2): 16-22.

Žižak, A. (2010): Teorijske osnove intervencija. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Walker, H.M., Severson, H.H. (1992): Systematic Screening for Behavior Disorders (SSBD). Second Edition. Washington: Institute of Education Sciences (ERIC).